

М О В О З Н А В С Т В О

УДК 811.161.2'367

**„Я” МОДЕЛЬ УКРАЇНСЬКОГО
ЩОДЕННИКОВОГО НАРАТИВУ****Світлана Ігнат'єва
(Дніпропетровськ, Україна)**

У статті розкрито ціннісний потенціал „Я” моделі українського щоденникового нарративу. Виокремлено внутрішньотекстове „Я”, що слугує підґрунтям для створення щоденникового тону. Сформована модель сприяє глибшому проникненню в сутність міжособистісного спілкування, уможлиблює розширення інформаційного поля, системи ціннісних орієнтацій, мовної картини світу.

Ключові слова: щоденниковий нарратив, наратор, „Я” модель, міні-нарратив, інформаційне поле, ціннісні орієнтації, мовна картина світу.

В статье раскрыт ценностный потенциал „Я” модели украинского дневникового нарратива. Выделено внутритекстовое „Я”, что служит базисом для образования дневникового тона. Сформированная модель способствует более глубокому проникновению в сущность межличностного общения, способствует расширению информационного поля, системе ценностных ориентаций, языковой картине мира.

Ключевые слова: дневниковый нарратив, нарратор, „Я”- модель, мини-нарратив, информационное поле, ценностные ориентации, языковая картина мира.

Axiological potential of “Me”- model of Ukrainian diary narrative has been developed. Intratextual “Me” being a basis to shape diary mood has been distinguished. The model favours deeper penetration into the essence of interpersonal communication, information field growth, value system, and linguistic view of the world.

Key words: *diary narrative, narrator, “Me”- model, mini-narrative, information field, value system, linguistic view of the world*

Постановка проблеми. Сьогодні посилюється увага до щоденникового жанру як одного з автонаративних джерел сповідального характеру. Щоденники мають особливе значення для розуміння того, як особистість конструює власне „Я”, сповідується насамперед перед собою, аналізує своє життя і оцінює події, які є для нього найбільш значущими, які найглибше вразили його свідомість. Наратор сповідує історію власного життя, історію, яка триває, поки живе наратор або поки він має потребу сповідуватися перед собою, перед власним „Я”. Цей аспект невпинної динаміки, задекларованої нефінальності принципово відрізняє щоденниковий наратив від інших типів наративів (зокрема біографічних, в яких усе вже усталено, перевірено, осмислено і завершено). Антропоцентричне спрямування сучасного мовознавства уможливує дослідження „технології виробництва себе” („technology of the self”, за висловом М. Фуко).

Актуальність дослідження. Мова акумулює у собі стереотипні уявлення народу про світбудову, норми буття, його цінності і навіть особливості характеру, що становлять основу культурних традицій нації. Враховуючи ці чинники на кожній стадії свого розвитку особистість вибудовує власні міні-наративи, які складаються з певних життєвих історій. У проблемному полі лінгвістики щоденниковий

нарратив становить особливий культурний феномен, який представляє великий інтерес в аспекті особистості наратора, особистості адресата й культуротворчого діалогу особистостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Нарративний аналіз останнім часом набуває все більшого поширення і концептуального наповнення. Р.Барт називав нарратив універсальною формою мовного існування „оповідь долає національні, історичні, культурні бар’єри, вона присутня у світі, як саме життя” [2, с.123]. А.Ж. Греймас і Ж. Курте першими поставили питання про наявність нарративної компетенції, проектуючи її на знання жанрів і літературних форм, з допомогою яких ми породжуємо й розуміємо конкретні тексти [7, с.503]. Як зауважує Олена Селіванова, „нарративна компетенція служить потужним текстотвірним джерелом, знаряддям найбільш ефективного й оптимального розуміння сприйнятої текстової інформації читачем, оскільки читач оперує стандартами і стереотипними структурами, що відображають функції твору, сюжетний перебіг, а також опосередковують формування й підтвердження інтерпретаційних гіпотез [14, с. 336]. На думку вітчизняного мовознавця Т.В. Радзівєвської, щоденник як текстовий тип „представляє собою гіпертекст, що складається з низки окремих текстів, у чому відбивається ітеративний характер ведення записів” [10,с.269]. У щоденниковому нарративі – цьому унікальному, рухливому і цілісному феномені культури, на нашу думку – вибудовується оповідь, у якій важливі для наратора події становлять упорядковану систему датованих мікро текстів. Ці тексти найперше вирізняються своїм обсягом та дискурсивними особливостями, „одні з них містять лаконічні констанції, інші – розгорнуті описи подій, треті – звернення до самого себе, четверті – міркування, оцінки тощо”[10,с.269]. У межах нарративного підходу щоденник, який автор вибудовує в

контексті свого часу, традицій, досвіду, культурних переваг тощо, – як зауважує О. Є. Сапогова, – можна розглядати як текст, оповідання, що підпорядковується не лише психологічним, а й літературним законам [11, с. 227].

Мета статті. Наше завдання полягає в розкритті ціннісного потенціалу „Я” моделі українського щоденникового нарративу – джерела знань про особистість наратора, форми його самоіснування, засобом ціннісно-психологічного впливу на особистість адресата. Необхідно виокремити внутрішньотекстове „Я”, що слугує підґрунтям для створення щоденникової тональності.

Виклад основного матеріалу. Важливим засобом життєконструювання є щоденниковий нарратив (ЩН), організований особистістю. Репрезентуючи себе, власне „Я” у ньому індивідуалізується, водночас дещо канонічно самоосмислює своє життя, певні життєві події. ЩН вимагає розширеного простору-часу. Він охоплює не лише авторське теперішнє, а й минуле і майбутнє у тісному взаємозв’язку. До того ж нарратив вирізняється насамперед розгорнутою модальністю, коли йдеться не лише про дійсне, а й про уявне, бажане, можливе [12, с. 228].

Структура щоденникового нарративу особлива. Важливо для наратора, конструюючи щоденниковий запис, із довжелезного ланцюга історичних подій, фактів, знайомств з людьми, зустрічей, вражень описати й оцінити лише ті, що стали для нього, для його особистого „Я” значеннєвими. У щоденниковому нарративі подієвість набуває множинності, оскільки пережите, побачене, почуте змінюється відповідно до внутрішнього стану наратора, його ставлення до адресата, ступеню інтеграції набутого досвіду. Він охоплює відповідну значущу інформацію насамперед для внутрішнього „Я”. Щоденниковий нарратив не підлягає обробці, він не корегується, не правиться залежно від психологічного стану й настрою наратора.

На практиці не існує варіантів щоденникових текстів. Водночас реципієнт, завдяки щоденниковому запису, має можливість глибше проникнути в історію, по-іншому поглянути на певні суспільні події, адже він знайомиться з історією з погляду безпосереднього учасника цих подій або сприймає інформацію з погляду наратора, його особистого ставлення до неї, що привносить певні інтерпретативні зміни у тлумаченні життєвих подій, трактування життєвого сенсу. Кожна, навіть тривала і неприємна подія, має своє завершення. Як зауважує О. Є. Сапогова, події, з їхніми початками і кінцями, що потенційно ідентифікуються, є способами категоризації людського досвіду, що сприяє його доступності для розуміння [12, с. 229]. Досвід, як повсякденний плін життя, становить процесуальність, а подієвість – дискретність. Саме через мову осмислюється людський досвід, який, інтерпретуючись, тривалий час створюється кожною конкретною особистістю, і мова тлумачення визначається передусім нею. Особистість лінгвізує свої враження, переживання, очікування, пов'язані з конкретною подією, хоча і подія, безумовно, певним чином впливає на вибір мови її категоризації.

Носієм тонких стилістичних особливостей мовлення є особовий займенник „Я”, який міцно врістає у ЩН і становить форму безпосереднього вияву. Функції цього глибоко інтимізуючого займенника, виявлені нами у ЩН, різноманітні. Особисте „Я” виступає авторським, виявляється через авторську мову. Найбільш виразно осмислюється „Я” у всіх своїх властивостях, особливо, коли розташовується на початку речення чи його окремого складника Напр.: *„Я добре пам'ятаю, як це почалося...”* [4,с.10]. *„Я лаяв обивательське боягузтво, а можливо, й надаремно: може, те борошно, взяте в перший день врятувало якусь сім'ю в голодну німецьку зиму 1941-1942, коли Харків вимирав з голоду”* [4,с.11]; *„Я серцем малював,*

малював, малював уві сні, а на ранок малюнки всі зникли кудись”[3,с.552]; „**Я** себе вимолвив у Бога; без молитви **я** розсіявся б і згорів, мов порох гадючий; найстрашніше – зненавидів би не лише себе, а й людей. З Богом, тільки з ним, **я** належу і собі, і людям, і Україні” [3,с.1089]; А згодом, в сибірськiм госпіталі, опритомнівши після операції, **я** почув її голос і швидше відчув, ніж побачив, що вона сидить біля мого ліжка. Мене страшно мучив біль від порізаних ран, мене ще душив хлороформ, і **я** був напівбожевільний [4, с.15]; „**Я** сприймаю те, що мене оточує і те, що діється навколо мене, спочатку почуттям, серцем, а вже потім усвідомлюю розумом – тобто страждаю двічі з одного приводу” [15, с. 129].

Досить виразно у ЩН простежується внутрішньотекстове „**Я**”, яке становить підґрунтя для створення у ньому особливої щоденникової тональності. Напр.. „**Я**кось **я** бачив типову картину”[4,с.12]. „Дурощами **я** наповнений. Не дають мені дуруші спокою. А особливо чужі” [3,с.524].„**Все, що я відкрив і побачив раптово, найкраще й пам'ятне**”[3,с.651] „**Моя подорож до звільненого Києва несподівано, замість щастя й радості, принесла мені такий гіркий сум, таку душевну рану, що чи й видужаю я від неї скоро**”[8, с.243].

Навіть зовні не виражене, „приховане” „**Я**” виступає ліричним, таким, про яке треба додумати на контекстуальному рівні. Це „утаємничене” „**Я**”, відповідно до творчого задуму автора, спеціально не демонстроване, але яке легко визначається адресатом: „**Не можу забути, як ми в таборах стояли цілими днями під липневою спекою – в черзі за півлітрою води!**”[4,с.17]. „**Щойно мав телефонну розмову з Києвом: випав сніг, хурделить**”[5, с.202]. „**Люблю писати на оцупочках. Та ще й на м'якому, сірому газетному паперові** ”[3, с.47]; „**Чую поради: берись за мемуари**”[3, с.465]; „**Чимось болю, і**

сам не знаю. Очевидно, ускладнення од групи. Слабкість і щось неладне з серцем” [8, с.242].

Досить активну форму у ЩН становлять авторсько осмислені форми особового „Я”, зокрема мені, мене, мною, про мене та ін. Наприклад, „**Мені** хоча б десяту частину слів уніймати, що колобродять у голові...” [3, с.85]; „**Те, що мені** зараз розповіли, – це жахливо!” [6, с.396]; „**Сьогодні заходив до мене** за порадою негр В. Роод з дружиною сербійкою. Вони прийшли просити **мене** влаштувати їх на студії як акторів чи зробити для них специфічну короткометражку чи щось інше” [8, с.242]; „**Мені** хочеться вмерти. **Мені** здається, що я прожив уже все своє життя, немов ангели покинули мою душу” [8, с.243]. Безумовно, ЩН має свої особливості. Саме у ньому наратор усвідомлює, конструює та презентує власне „Я”. Інтерпретуючи набутий досвід і, враховуючи свої відкриття та узагальнення, прогнозує можливі чи бажані для нього траєкторії власного руху в майбутньому. ЩН у цілому становить розгорнутий, певною мірою упорядкований, структурований засіб накопичення, збереження та переосмислення свого життєвого досвіду. Він організовується на підґрунті життєвого досвіду наратора, знайомства із різними людьми, які зустрічаються йому на життєвому шляху. Зміст ЩН практично завжди збагачується завдяки загальному історико-політичному контексту, а окремі події певних періодів життя наратора згодом можуть сприйматися реципієнтами як вторинні ілюстрації до подій, що насправді відбувалися в суспільстві. Одні й ті ж історичні події, життєві обставини, представлені різними нараторами, стають міцним підґрунтям для зовсім несхожих щоденникових фрагментів. Кожний наратор по-своєму їх осмислює, оцінює і надає або навпаки не надає статусу значеннєвої події. Для солдата Гончара війна „*гідка... Найбезглуздіша, безчесна*” [4, с.444], це „*безладь, прикрі часи*”, коли „*не знаємо, чи місяця триматися,*

чи сонця...” [5,с.487] це й фронт, який „не те місце, де є простір для вияву низьких пристрастей і вад людських” [4,с.246] , це „така гнітюча картина – розруйноване людське житло, розбито передчасно і це серед розкішної природи українського літа” [4, с.246]. А ще, це час, коли „найкращі літа юності віддано окопам, тому проклятому смердючому пеклу війни!” [5, с.239]. Неоднозначне ставлення у Аркадія Любченка до війни. Війна для нього це „жальогідна картина” [9,с.379], це „страшні хрещатицькі руїни” [9,с.194], це „посвист, тріскіт і грюкіт і могутнє здригання землі” [9,с.387], „страшні, колосальні бої...” [9,с.159], але це зруйнований Берлін „руїна і пустеля”, „величезна купа кам’яних уламків”, будинок, що вигорів ізсередини де „зяють діри замість вікон”, де „стирчить лише кістяк почорнілий, досі трохи задимлений”, кірха навпроти на майдані бані якої „світились чорними рясними ребрами, з яких, мов шкіра та м’ясо, позвисала бляха”, безлюддя на вулицях і „сила-силенна справжніх щурів”, які „табунами вдень перебігають з руїни до руїни” [9,с.428]. Проте Любченко ще й дякує війні: „Спасибі, спасибі тобі, війно! Скільки мук моїх ти розв’язала, хоч і додатково мене вже вимучила, та ще й вимучиш...”[9,с.168]. Для Олександра Довженка війна „Кров і страждання. Смерть і героїство. Відчай і надія. І все в небачених масштабах. Війна, війна... І ніхто мо’ по суті, не знає, як безповоротно перемінилося життя наше. А воно перемінилося життя наше” [8, с. 126]. Проте одночасно Довженко стверджує, що „Якою б не була страхітливою руйнівна війна, яким би грізним ураганом не пройшлась вона по Україні, її величезне позитивне значення для історії українського народу безперечне. У цій пожсезі, хаосі й крові злились воедино всі українські землі. І якою б не була, очевидно, на початку їхня доля тяжкою і трудною, в кінцевому рахунку український народ робить рішучий і неминучий крок вперед”[8, 259].

Таким чином, для когось пережите набуває значеннєвості, набуваючи певного досвіду, для іншого – певні події травмують психіку, нові враження викликають агресію, а людина витрачає чимало зусиль для того, щоб забути, витіснити з пам'яті й свідомості все те, що з нею трапилось. Важливе питання стосується достовірності, правдивості репрезентованої у ЩН інформації. Автонаратор осмислює, узагальнює, „пакує” свій досвід в щоденниковий текст, подекуди свідомо чи позасвідомо намагається приховати від реципієнта і навіть від себе правдиву, достовірну інформацію. Іноді наратор ускладнює, драматизує події, які йому насправді довелося пережити, посилює своє ставлення до них, а подекуди навпаки усе спрощує, штучно вибудовуючи типові пояснення, стереотипно розгортаючи складну і неоднозначну низку подій. ЩН все ж таки суб'єктивний. Проте його дослідження уможлиблює глибше розуміння історичних подій, суспільних явищ, сприяє дотику до по-справжньому унікального життєвого досвіду. Пошук того, яким чином наратор оцінює події, історичні факти тощо. Проте необхідно зауважити, що у обох випадках інформаційне поле розширюється, життєвий досвід асимілюється у ЩН. Кожний ЩН репрезентує авторське ставлення до світу, наголошуючи на ступені особливості, своєрідності, унікальності чи, навпаки, стандартизованості, типізованості участі його наратора у всьому, що відбувалося навколо. Авторський голос з його неповторними інтонаціями, несподіваними оцінками, іронічними заувагами, розлогими чи лаконічними коментарями зазвичай видає адресату більше інформації, ніж наратор планував сказати. Особистісна репрезентація в тексті про себе ніколи не залишається цілком підконтрольною автору. Засвідчуючи, здавалось би, далекі від характеристик власного життя загальні речі, що стосуються, наприклад, ставлення держави до війни в іншій півкулі або подій Чорнобильської трагедії автор

щоденникового тексту все одно говорить про себе, визначає свою позицію, репрезентує своє життя разом з усіма його складностями й обмеженнями. Хотілося б цього нараторові чи ні, з усіх фрагментів щоденникового тексту проглядається така важлива для адресата інформація, що він непомітно розширює інформаційне поле, створюючи більш повну уяву про себе як особистість та про власні життєві обрії. Роль події в людському досвіді – не лише опосередковувати його мовними засобами, а й передусім структурувати його, призупиняючи, гальмуючи нескінченний плин буття. Подія вириває людину з одноманітності повсякдення, з рутини існування, привносячи в життя виразні екзистенційні акорди. Переживши певну значеннєву для особистості подію, адресат через тривалий проміжок часу може змінити навіть усталені способи інтерпретації того, що відбувалося вже давно. Лінгвізовані події з плином часу трансформуються й становлять підґрунтя для створення щоденникового наративу. Ідеться передусім про мотиви оповідні, що формують інваріантні семантичні конструкції, центральні теми щоденникових записів, ключові ідеї життєвих сценаріїв типу *„Що таке життя? Це велике прощення”*; *„Свобода самою природою своєю безмежна; вона протилежність всякому утискові і обмеженню”*; *„Розум живиться свободою”*; *„Історія – лише арена пристрастей, велика гра, для котрої байдуже, що буде ставкою: горіхи чи корона”*; *„Духовність творить людину”* тощо.

Щоденниковий наратив є чи не єдиною формою комунікації, яка доступна для наратора, який потрапив у складні життєві обставини і шукає виходу із цієї ситуації, психологічного захисту від самотності і відчаю, або навпаки радіє і ділиться приємними відчуттями. Іноді спроба осмислити, оцінити пережите стає оптимальним способом подолання життєвої кризи, викликаной особистою трагедією. Якби Гете не написав свого часу *„Страждання*

юного Вертера”, європейська цивілізація, можливо, втратила б одного з найвиразніших своїх представників.

Висновки. Отже, мета створення ЩН полягає насамперед у бажанні знайти розуміння і підтримку в неоднозначній життєвій ситуації, що, як правило, приховує небезпеку для наратора, непорозуміння у стосунках. Сформована „Я” модель українського щоденникового наративу сприяє глибшому проникненню в сутність міжособистісного спілкування, уможлиблює розширення інформаційного поля, системи ціннісних орієнтацій мовної картину світу тощо за рахунок введення нової інформації до стереотипної свідомості, що зумовлює розхитування старих й зародження нових стереотипів.

Перспективи подальших розвідок. У подальших наукових розвідках розглянемо щоденниковий наратив як індивідуальну рефлексію автора, процес самоаналізу й самоузагальнення, як багатоаспектне „Я” особи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бальбуров Э. Фабула, сюжет, нарратив как художественная рефлексия событий / Э. Бальбуров // Критика и семиотика. – 2002. – Вып. 5. – С. 71–78.
2. Барт Р. Семиотика. Поэтика: Избранные работы /Р.Барт. –М.: Прогресс –Универсус,1994. – 616с.
3. Воля Олесь Щоденник. Сорок років. 1969-2009. К.: Аконтіт, 2011. – 1208с.
4. Гончар О.Т. Щоденники: У 3-х т.: Т.1(1943-1967)/ (упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу В.Д.Гончар; [худож. оформ. М.С.Пшінки] /О.Воля. – 2-ге вид., вир. і доп. /О.Т.Гончар. – К.: Веселка, 2008. – 455 с.: іл.
5. Гончар О.Т. Щоденники: У 3-х т.: Т.2 (1968-1983) /(упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу В.Д.Гончар; [худож. оформ. М.С.Пшінки]. – 2-ге вид., вир. і доп./О.Т.Гончар. – К.: Веселка, 2008. – 607 с.: іл.
6. Гончар О.Т. Щоденники: У 3-х т.: Т.3 (1984-1995) (упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу В.Д.Гончар; [худож. оформ. М.С.Пшінки]. /О.Т.Гончар. – 2-ге вид., вир. і доп. – К.: Веселка, 2008. – 646 с.: іл.

7. Греймас А.Ж., Курте Ж. Семиотика. Объяснительный словарь теории языка /А.Ж. Греймас, Ж.Курте //Семиотика. –М.: Радуга,1983. – С.485-550.
8. Довженко Олександр. Вибрані твори /Упорядк. Текстів та передм. І.Л.Михайлина./О.П.Довженко. – Харків: Веста: Видавництво «Ранок», 2003. – 320с. 416с.
9. Любченко А.П. Вертеп (повість). Оповідання. Щоденник / Упоряд., авт. післямов. В.А.Любченко; авт. передм., комент., приміт. І.Л.Михайлин./А.П.Любченко. – Х.: Основа, 2005. – 464с.
10. Радзівєвська Т.В. Нариси з концептуального аналізу та лінгвістики тексту. Текст – соціум – культура – мовна особистість: моногр. /Радзівєвська Т.В.; Ін-т мовознавства ім. О.О.Потебні НАН України. – К.: ДП «Ін форм.-аналіт. агентство», 2010.- 491с.
11. Сапогова Е. Е. Анализ я-концептов и я-метафор в содержании индивидуальных нарративов субъекта /Е. Е. Сапогова // Прикладная психология: достижения и перспективы /под ред. Л. А. Мирской, Т. Ю. Синченко, В. Г. Ромека. – Ростов-на-Дону : Фолиант, 2004. – С. 50-79.
12. Сапогова Е. Е. Поэтика автобиографии: к анализу мотивов субъективных нарративов в психологическом консультировании /Е. Е. Сапогова// Развивающийся человек в пространстве культуры. Психология гуманитарного знания: тез. Всерос. науч.-практ. конф. 26-27 октяб. 2004 г. (Тула, ТулГУ). – Тула, 2004. – С. 227–233.
13. Сапожникова Н. В. „Авторский голос” как элемент эпистолярно-историософской репрезентации личности (на материалах XIX века) / Н. В. Сапожникова // Проблемы образования, науки и культуры. Вып. 17. Культура. – 2005. – № 34. – С. 81–89.
14. Селіванова О.О. Світ свідомості в мові. Мир свідомості в мові. Монографічне видання. – Черкаси: Ю. Чабаненко, 2012. – 488с.
15. Тютюнник Григорі: „Образ України здавна й по сьогодні”. Щоденники, записники /Передмова, упорядкування, примітки, підготовка текстів, редагування О.І. Неживого. – Луганськ: Знання, 2005. – 262с., іл.6с.